

O DOVEDNOSTI SNÁŠET BOLEST

Ivan Illich: LIMITY MEDICÍNY. *Nemesis medicíny – zaprodané zdraví.*

Brno: Emitos, 2012, 177 stran, překlad Radkin Honzák, 1. vydání.

Zbyšek Mohaupt

„Každý ví, že věznice a nemocnice mají jedno společné. Velmi špatně se odtud dostává ven. V určitém směru je dokonce vězeň odříznut od světa méně než pacient.... stačí, aby jeden medicínman některého pochybného kmene vyvěsil na dveře pacienta ceduli ZÁKAZ NÁVŠTĚV a dotyčný nešťastník upadne v zapomnění ještě hlubší, než kdysi muž ze železnou maskou.“

V roce 1961 tohle ústy novináře Bena Caxtona ve sci-fi románu Cizinec v cizí zemi říká spisovatel Robert A. Heinlein. O 15 let později vydává asi padesátiletý, v Mexiku působící katolický duchovní rakouského původu Ivan Illich svou knížku, která tohle téma bere velmi vážně. Za dalších 36 let se konečně dostává i k českému čtenáři, s šestistránkovou předmluvou Vladislava Chvály.

Téma i po tolika letech stále aktuální nejen v psychoterapii - poškozování klientů a pacientů pomáhajícím zdravotnickým odborníkům - rozpracovává Illich v osmi kapitolách do velké šíře. Od klinické iatrogenze přechází k iatrogennímu vlivu společnosti, proměňované medicínou; pokračuje ke kultuře zacházení s bolestí a smrtí; v závěru reflektuje vliv „politiky zdraví“.

Jistě jste už někdy přemýšleli nad tím, proč jsou knihy, filmy a seriály z lékařského prostředí tak oblíbené. Kromě prostoru pro dramatický konflikt nepochybně také proto, že se dotýkají magické sféry moci medicíny, běžným smrtelníkům obvykle nepřístupné. Illich nás ve své nelehké knize (v dobře zvládnutém překladu Radkina Honzáka) neustále konfrontuje s odvrácenou stránkou rozvinuté medicínské péče, jímž je právě získaná moc zdravotnického stavu.

„Nemesis pro Řeky představovala boží pomstu seslanou na smrtelníky, kteří se zmocnili výsad, jež bohové závistivě střežili pro sebe“ (str. 43). V první kapitole, „Epidemie moderní medicíny“, ukazuje Illich příklady malé účinnosti medicínských zásahů, vedoucích až k poškození (bezbranných) pacientů a zpochybňuje tak iluzi o jednoznačné efektivitě lékařské péče. Pro příklady nemusíme chodit daleko, vzpomeňme jen v Psychoterapii nedávno diskutované škodlivé důsledky potenciálně nebezpečných psychoterapeutických technik.

Druhá kapitola, „Medicinalizace života“, nás zavádí do středu moderní společnosti, s rozvinutou zdravotní péčí i kontrolou. Tady Illich prvně formuluje své varování o neblahých důsledcích nahrazování lidské autonomní aktivity heteronomní (tj. z venku pocházející) produkcí. *„Když už je společnost organizovaná tak, že medicína může proměnit lidi v pacienty, protože jsou nenarození, novorození, menopauzální či v jiném „rizikovém věku“, populace nevyhnutelně ztrácí něco ze své autonomie volit si vlastní léčitele“ (str. 64).* Illich

také varuje před nebezpečím, plynoucím z víry lidí, že si nemohou se svou nemocí, bolestí či trápením pomoci sami, pokud se neobrátní na lékaře (psychoterapeuta nebo manželského poradce, chcete-li). Novodobou ilustrací Illichových slov je třeba bouře sporů vyvolaná snahou mnoha žen přivádět své potomky na svět v domácím prostředí. *„Medicínské praktiky se stávají černou magií, když místo podpory a mobilizování sebeúdržavných procesů transformují nemocného člověka v mrzáka a zmateného diváka své vlastní léčby“* (str. 82). I u nás prosazoval filozof Zdeněk Neubauer už před 30ti lety postoj, že nejsme stroje (a tudíž nepodléháme žádným psychologickým mechanismům), ale bio-psycho-socio-spirituální bytosti, se vzorci autonomní aktivity.

Ve třetí kapitole, „Tlumení bolesti“, se dostáváme nejbližší k našemu oboru. Illich se v ní nepřímou dotýká důležitosti faktu zvládat lidské trápení psychologickými prostředky, tj. sdílením, vlastním postojem, přijetím jeho významu apod. *„Medicinalizace bolesti ... však považuje buď za nepochopitelnou a šokující myšlenku, že dovednost v umění trpět by mohla být neúčinnější a všeobecně přijatelnou cestou, jak s bolestí zacházet“* (str. 101). Jak ukazuje, kultura rozvinuté medicínské péče směřuje spíše opačným směrem, bolest tlumit, popřít, eliminovat. Tím ovšem kromě jiného ochuzuje člověka o vzácnou schopnost čelit realitě nepříznivých životních okolností, odmítání milovanou bytostí počínaje a vlastní smrtelností konče. Nejde o odvržení tisíců léků, ale o legitimizaci obou přístupů.

Ovšem, *„místo trpícího člověka byla do centra medicínskému systému umístěna nemoc“* (str. 110). Titulek čtvrté kapitoly – „Vynález a eliminace nemoci“ – výstižně napovídá, že se bolest pro medicínu stala pouhým signálem poruchy, neboť cílem je diagnostikovat, interpretovat a opravovat špatně fungující (rozuměj „nemocný“) lidský objekt.

Hned v následující kapitole, „Smrt proti smrti“, vrcholí Illichova reflexe kulturou moderní medicíny stigmatizované západní společnosti. *„Naděje, že lékaři mohou ovlivnit výsledek specifické nemoci, zrodila mýtus, že mají také moc nad smrtí“* (str. 127). S trochou nadsázky pak uzavírá hrůzné memento ztráty lidské autonomie i v otázce vlastního konce: *„Osobou nejlépe chráněnou před vlastní přípravou ke svému umírání je dnes nemocný člověk v kritickém stavu. Společnost působící skrze medicínský systém rozhodne, kdy a po jakých nedůstojných a mutilujících zákrocích smí zemřít... Člověk naší civilizace zcela ztratil právo dohlížet na akt vlastní smrti“* (str. 133.) Soudobým příkladem medicínské moci nad naším vlastním umíráním je třeba situace z LDN v severočeských Ryjicích, kde sestra odhání děti z pokoje od umírající prababičky se slovy, že „na pokoje děti nesmí...“ (a doplňte si své vlastní příklady).

V poslední části knihy, nazvané „Politika zdraví“, rozpracovává Illich důsledky společenské závislosti na politicky řízeném medicínskému systému. *„V tak industrializované společnosti jsou lidé naučeni věci dostávat spíše než je dělat; jsou trénováni k tomu, aby si cenili více toho, co lze koupit, než toho, co mohou vytvořit“* (str. 139). Poté autor pokračuje úvahou o neúčinných politických protiopatřeních. Na závěr sám formuluje možné východisko z této závislosti: *„Lepší zdravotní péče nebude záviset na vytvoření nových léčebných standardů, ale*

na úrovni ochoty a kompetence podílet se na sebekéči“ (str. 174). Tolik slova Ivana Illicha z roku 1976. O dvacet let později (viz jeho předmluva k vydání z roku 1995) přidává příběh vzniku *Nemesis medicíny* i reflexi nového medicínského pojmu, *imunitního systému*, nahrazujícího uvažování o jedinečných lidských bytostech.

Ústředním tématem, kolem kterého se Illichova práce točí, je reflexe možnosti obnovit a podpořit autonomní fungování jedince v oblasti vlastního tělesného i duševního zdraví. Zabývá se mocí moderní medicínské péče, která právě paradoxně tuhle schopnost lidí potlačuje. Učinit ze zdravého a sebevědomého člověka úzkostného a nejistého pacienta umí dobře, aniž se to učí, z principu a nezáměrně jakýkoli příslušník medicínského stavu, psychoterapeuty a poradce nevyjímaje. Illich nám nabízí pohled do zrcadla, zbaveného kouzelného oparu vlastní vážnosti a nenahraditelnosti.

Tahle kniha (dostal jsem ji náhodou od autora předmluvy) se mi nečetla snadno, ne jen kvůli místy komplikovanému jazyku, jímž se autor vyjadřuje. I její obsah je znepokojivý. Vede ke zkoumání vlastních profesních postojů i limitů, ujasňování hranice mezi zdravou závislostí klienta (nutnou k terapeutické změně) a jeho zneschopňováním. Zajímavé bylo, že v době, kdy jsem ji četl, jsem najednou intenzivněji kolem sebe vnímal spousty příkladů invazivního ducha medicínsky ovlivňované kultury: rozhodnutí nejvyššího správního soudu o povinnosti rodičů předvést své dítě k očkování, heslo jedné ze zdravotních pojišťoven „Zdraví jako vášeň“(!) nebo třeba tak prostý fakt, že kosmetické zkrášlující prostředky se běžně prodávají v lékárnách.

Na druhé straně, ani o příklady opačného trendu není (v psychologii a psychoterapii) úplná nouze. Třeba návrh Zbyňka Vybírala nenazývat příchozího do našich služeb klientem, ale člověkem nebo snaha Bohumily Baštecké odpsychologizovat pomoc lidem po neštěstích. V souladu s Illichem: ty neúčinnější a přitom rutinní pomáhající postupy se dají poměrně snadno naučit. Třeba zacvičit dobrovolníky v nemocnicích k tomu, aby u hospitalizovaných žen a mužů prostě jen seděli, poslouchali, nevymlouvali, případně je občas chytily za ruku. Cílem i výsledkem pak může být obnova našich přirozených autonomních aktivit.

Autor recenze je psycholog a psychoterapeut